

Scris de andrei.marga pe 03 iulie 2022, 10:01

Traditia doar in muzeu?

Furati de modernitatea navalnica a globalizarii si digitalizarii, cu socurile si solicitarile lor, oamenii tind sa uite cadrele profunde ale vietii lor. Se asuma doar la ocazii ca fiecare are un trup si o minte care-l leaga de comunitati ce duc in urma, in adancimea istoriei. Cultura traditionala este prima trecuta in muzeu. Iar la noi, dincolo de impresia staruirii in rural, estomparea acesteia este mai pronuntata ca urmare a doua carente. Reconstituirile precise ale culturii traditionale, prin cercetari de teren, sunt rare. Se face prea putina investigatie factuala. Pana si in istorie, o investigatie pe baze arhivistice complete, cum a intreprins la un moment dat David Pordan pe cazul taranimii ardelene, abia daca mai are continuatori. La drept vorbind, o istorie scrisa prin exploatarea documentelor de arhiva a celor o suta de ani ai Romaniei nu a aparut nici la Centenar. S-a publicat ceva, dar in alte tari. In plus, atunci cand se da atentie culturii traditionale, se amesteca analize cu genuflexiuni in fata unuia sau altuia, incat reconstituirile devin tacit un fel de propaganda.

Desigur, chestiunea majora este jonctiunea modernitatii tarzii cu traditia. Ea s-a facut, trebuie spus, doar in anumite locuri din lume. Horia Bernea avea dreptate sa spuna ca „daca omul actual va intelege cat de sarac este in comparatie cu stramosii sai, va fi un castig enorm pentru el”. Da, dar sarac intr-un fel! Pe deasupra, doar din constatarea acestei saracii nu iese mare lucru. Este nevoie azi de invatare din ambele directii: partizanii culturii traditionale se cuvine sa ia in seama avantajele sigure ale modernitatii, dupa cum modernizatorii ar castiga daca ar recunoaste in cultura traditionala un ansamblu de traiiri ale lumii care mai are multe de spus. Nu sunt solutii nici exaltarea traditiei, dar nici modernismul dezradacinat.

Este demult clar ca limbajele culturii traditionale sunt semantic mai bogate. Bunaoara, filosofii majore, ca cea a lui Heidegger, sau, la noi, Constantin Noica, au argumentat convingator ca „fiinta” sau „firea” aduc ceva in plus fata de modernizata „existenta”. Este doar un exemplu.

Nu este alternativa realista la integrarea traditiei in modernitate, dupa cum este semn de ignoranta trimiterea culturii ei in muzeu. De acest fapt si-au dat seama tot filosofi de anvergura, care au formulat cadre conceptuale pentru a integra cultura traditionala printre culturile vii. Prin Wittgenstein, cu teoria „jocurilor de limbaj” si cu reflectiile sale asupra culturilor vechi, sau teoriile „reproducerii culturale a vietii”, de pilda, nu mai suntem la inceput. Pe urmele lor au venit apoi

multi. in definitiv, viata nu cere separari intre stiinta, tehnologie, comunitati, cultura, vederi asupra lumii, ci sansa de a alege o forma in functie de ceea ce vrei sa traiesti. Nici modernismul si nici antimodernismul nu sunt raspunsuri suficiente la intrebarile vietii.

De altfel, ne aflam in plina schimbare a lumii. Dincoace de „globalizare” (detaliat in A. Marga, Dupa globalizare, Meteor Press, Bucuresti, 2018), s-au deschis noi perspective. Azi este foarte clar ca sistemul de drept al erei globalizarii sta pe generalizarea unor experiente nationale, ca nu este posibila democratia fara cadrul national, ca asistenta sociala nu este tangibila in afara statului national, ca dezvoltarea unei tari nu este posibila fara stat national competent si responsabil. Jonctiunea modernitatii tarzii cu traditia are astfel perspective mai promitatoare.

in acest peisaj, se ridica argumentarea unui tanar etnograf, Menut Maximinian, cu un efort absolut laudabil pe trei planuri: a da seama de noi si noi date ale culturii traditionale spirituale; a valorifica cercetari existente intr-un efort de reconstituire dusa departe a situatiei etnografice din Romania; a reafirma importanta culturii traditionale in constiinta modernitatii actuale. Realizarile sale sunt certe.

Nefiind etnograf de profesie, nu starui asupra primelor doua planuri. Ma opresc doar la semnificarea culturii traditionale.

Nu avem un concept riguros al culturii traditionale. Ea se suprapune, in mare, in Europa, cu cultura lucratorilor legati de muncile campului, de tehnici ale manualitatii, cu urbanitate incipienta, o cultura sub semnul crestinismului timpului. Probabil ca luand in seama cultura traditionala spirituala, dar si datele materiale, ale tehnicilor, ale institutiilor, ca si ale locuirii si ale comunicarii, se va obtine o imagine mai precisa a insusi solului de emergenta a modernitatii.

Este de salutat, in orice caz, proiectul de inregistrare a culturii traditionale spirituale dintr-un judet relevant inca pentru forta traditiei. Etnologi temeinic profesionalizati si cultivati, Vasile V. Filip si Menut Maximinian, au intreprins, prin Cultura traditionala imateriala romaneasca din Bistrita-Nasaud, o cercetare bine structurata pe trei paliere: obiceiurile ciclului individual si familial – nasterea, nunta, inmormantarea, sau „riturile de trecere”, cum li se spune in limbaj deja international; obiceiurile ciclului social si calendaristic, legate de anotimpuri; literatura populara – poezie, proza, paremiologie, adica ceea ce tine de folclor sau „cultura imateriala”.

Buni cunoscatori ai antecesorilor, al caror sir pentru bistriteni incepe cu o carte a lui Vasile Popp (Obiceiurile de inmormantare la romanii ardeleni, Viena, 1817), Vasile V. Filip si Menut Maximinian pun in aplicare o metodologie avansata. Ei opereaza cu informatii obtinute direct, dar si sprijinite de filmari si inregistrari audio, si se raporteaza continuu la cercetari anterioare. Pentru o salutara ridicare dincolo de descrieri si inregistrari de fapte, ei au luat ca baza indrumarul „cunoasterii totale” (Obiceiuri traditionale romanesti, Univers, Bucuresti, 1999), al lui Mihai Pop, veneratul cercetator al culturii romanesti. Acest indrumar cuprinde descrierea faptelor, sistematizarea concretizarilor variate, analiza structurala, stabilirea modelelor categoriale, compararea lor. Vasile V. Filip si Menut Maximinian inainteaza pe aceasta directie. Ei isi propun sa urce spre captarea, de pilda, in cazul obiceiurilor, a „resorturilor mentale, manifestate ca univers cultural, care motiveaza interior faptele si captarea dinamicii morfo-functionale a acestora” (p.15). Omul este luat nu numai ca trup, „ci si ca < suflet >, fiinta care participa intr-un fel anume la Fiinta, la eternitate”(p.19).Cunoasterea prestatiiilor sale are a culmina cu identificarea sensului. Studiu remarcabil in intentii si in realizare, primul volum rezultat din cercetare, Riturile de trecere (Eikon, Cluj-Napoca, 2012), este dus pana la interpretari demne de atentie. Cu empatie, se sustine ca „satul vechi romanesc se prezinta ca un univers pe deplin inchegat, ca o unitate arhaica in care toate subansamblurile se sincronizeaza perfect spre a face posibila desfasurarea

normala si normata a vietii sociale” (p.462). Este o interpretare, desigur, cu optiunile ei.

Mai departe, se trage concluzia ca „omul culturii traditionale romanesti nu-si pune problema confruntarii, prin moarte, cu <nimicul> heideggerian, pe care e incapabil sa si-l reprezinte, caci unitatea onticului (cu cele doua ipostaze ale sale, viata si moartea), precum si consecinta acesteia, existenta postuma, sunt ceva de la sine inteles. De aceea reflectia sa se indreapta doar spre aspecte punctuale, precum despartirea de trupul fizic, drumul postum si instalarea in lumea de dincolo” (p.465). Nimic de obiectat! Numai ca evitarea confruntarii cu „neantul” are consecinte in organizarea vietii, pe care poate ca nu cercetarea etnologica are a le identifica, dar o cercetare istorica dusa pana la capat nu le va putea evita.

Al doilea volum al lucrarii mentionate este Sarbatorile ciclului social si calendaristic sau Munci si zile in tinutul Bistritei-Nasaudului (scoala Ardeleana, Cluj-Napoca, 2015). Aici se examineaza chestiunea cheie a relatiei dintre om si timp, plecand de la sarbatori. Teza analizei suna ferm: „omul culturii traditionale a trait mereu intr-un orizont temporal colorat, armonios, asumat ca fapt sufletesc” (p.12). Cum spunea Ernest Bernea, avem de a face cu o penetrare a traiirii timpului de catre magic si religios. in cultura traditionala, „timpul este indestructibil legat de lucru: el este timpul acelui lucru” (p.13). Mai explicit, „omul culturii traditionale a trait mereu intr-un orizont temporal colorat, armonios, asumat ca fapt sufletesc, contrazicand conceptia kantiana a unui timp matematic, uniform, static si obiectiv, si anticipand oarecum conceptia bergsoniană moderna care face distinctia dintre timpul fizico-matematic si cel psihologic, dintre timpul cantitativ si cel calitativ” (p.547).

Nu pun la indoiala faptul ca pot fi date etnografice ce sustin interpretarea. Cei doi autori o stiu. Dar vorbirea despre contrazicerea lui Kant poate fi chestionata. Desigur ca aritmetica si fizica timpului conditioneaza optica lui Kant, dar timpul matematic nu este ultimul cuvânt la Kant. De altfel, descrierea traiirii timpului in cultura traditionala poate fi completa fara contrazicerea acestuia.

in volumul Sarbatorile ciclului social si calendaristic sau Munci si zile in tinutul Bistritei-Nasaudului citim ca „monstrul timpului nostru se cheama globalizare” (p.18). Din universul stapanit de acesta (care este, de fapt, ideologia globalismului!) se cuvine iesit. O premisa ne sta la indemana. „Daca omul culturii este (in interpretarea blagiana, cel putin) fiinta creatoare de sens, omul culturii traditionale este prin excelenta asa ceva: o fiinta tritoare in orizontul sensului, un adevarat Centru pulsatoriu al acestui orizont, iradiind sens inspre toate zarile” (p.24). De aici se poate pleca, iar o analogie poate fi incurajatoare. „Cultura noastra traditionala (atat cea arhaica, precrestina, cat si prelungirea ei crestin-ortodoxa) este acum pentru noi ceea ce a fost (cel putin din perspectiva lui H. Sienkiewicz), pentru polonezii secolului al XVII-lea, manastirea Jasna Gora: o ultima reduta, inca neinghitita de Potop. Ei au renascut. Noi?...”(p.18). Renasterea prin reasumare de sine este astfel mesajul.

Menut Maximilian a surprins din nou cu cartea Frontiere etnologice (Charmides, Bistrita, 2021). Etnografa Otilia Hedesan remarca faptul ca „volumul a adus impreuna texte foarte diferite ca structura si, mai ales ca tematica, extrem de eterogene ca relevanta, dar care reusesc sa construiasca impreuna chiar ceea ce exprima titlul, adica <frontierele etnologiei>” (p.10). Este un volum, as adauga, pe o arie larga. De la precursori – incepand cu Vasile Alecsandri, lecturi – recenzii de carti si evenimente pe tema, reconstituiri etnografice – jocuri, traditii, aspecte literare rurale – Cosbuc, trecand prin atitudini – diferite apeluri de fapt la cultivarea culturii traditionale, la gastronomie, meserii, rapsozi, buncii nostri, pictura naiva, cultura din diaspora. Aria

insasi da seama de arcul preocuparilor autorului. De fiecare data, in materia datelor etnografice, el extrage, laudabil, o semnificatie generala. Pe calea interventiilor ocazionale Menut Maximinian exprima o viziune despre cultura traditionala.

Dincoace de reconstituirile istorice (mai ales a importanteii culegerii de poezie populara a lui Vasile Alexandri, Poezii populare ale romanilor, 1866) si reconstituirile etnografice, ne intereseaza mesajul: Ce facem cu cultura traditionala? Metafora buchetului de flori de plastic pe mormantul proaspat este, intradevar, de rara expresivitate!

Peste impresia pe care o poate starni, ca generozitatea il face sa vada la numerosi mentionati in volum valoarea prin functie, nu invers (cum ar cere Virgil Barbat), Menut Maximinian este un autor care se ridica la convingeri proprii, pe care le exprima cu franchete: „Atata timp cat nu ne vom promova scrierile plamadite din sufletul strabunilor nostri, cat nu vom face precum alte popoare o deviza din conservarea arhaismelor si regionalismelor, cat nu vom merge pe deviza ca folclorul literar reprezinta bazele scrisului de azi, nu vom reusi sa aratam ca, inca de la inceput, am avut o baza a culturii solida in spatiul european” (p.17). Putem discuta daca cultura traditionala mai este o baza suficienta pentru a apartine cultural Europei actuale. in mod sigur ea nu are cum lipsi!

Viziunea lui Menut Maximinian asupra istoriei contemporane are, neindoielnic, virtuti.

„Constructorul societatii moderne nu are in viziune pastrarea miturilor si riturilor din vatra strabuna, procesul de globalizare, bunastarea societatii europene stirbind din frumusetea unei lumi in care fiecare membru credea cu adevarat” (p.59). Dar evaluarea nu este, totusi, intreaga. Bunastarea nu a stirbit peste tot traditia. La noi, foarte probabil!

Incontestabil cunoscator al variantelor, dupa ce isi fixeaza reper de baza la Vasile Alecsandri in ale carui culegeri de folclor gaseste „nestemate care ni s-au daruit si care vor ramane ca un tezaur al limbii si traiirilor poporului nostru” (p.23), Menut Maximinian procedeaza la un amplu excurs etnografic. Despre pasturalele lui Bartolomeu Anania el maturiseste: „am invatat de la mitropolit ca avem o lada de zestre asa de bogata, doar trebuie s-o deschidem cu respect ca un testament al identitatii noastre peste timp!”(p.30). Menut Maximinian este, cu siguranta, unul dintre cei care a deschis lada.

Numai ca apar imediat intrebari. Cati stiu astazi de lada? Cati o deschid? O intrebare mai larga se pune in cultura romana: unde sunt monografiile de idei, teme si de autori? Generatia mea a stiut ce este in spatele numelui Macedonski dupa ce a citit monografia lui Adrian Marino. Sau in spatele numelui lui Mendessohn, dupa ce Dominique Bourel a dat monografia celebra. Care sunt monografiile solide la noi?

Pe buna dreptate, Menut Maximinian pledeaza pentru reasumarea identitatii. El repeta teza sa ca „a avea cultura este identic cu a fi educat, a-ti cunoaste radacinile, identitatea” (p.244). Da, cultura sta pe asumarea identitatii, chiar daca nu se reduce la aceasta. Mai este nevoie de convertirea identitatii in initiative, in elaborari, in realizari durabile.

Cu buna o privire de etnograf-sociolog, Menut Maximilian a captat conditia de intelectual hibrid al zilelor noastre in Romania. „Singurii care vor sa epateze sunt cei care nu se regasesc nici in tarantul adevarat, nici in intelectual, un fel de hibrid care nu-si gaseste locul si care vor sa braveze. Acestia nu cunosc nici cultura strabunilor, stabilita prin formele rituale si continuu imbogatita prin impartasire, deschisa spre cuminecare, nu cunosc nici cultura occidentala, fiind undeva rataciti intre granitele acestora” (p.60). Nimeni nu poate contesta! Nu vedem insi care se bat cu pumnul in piept ca reprezinta viitorul cand ei fac greseli de gramatica? Care cred ca sunt

noul in societate, cand nu stapanesc vreo profesie?

in cartea Frontierele etnologiei, sunt multe luari de pozitie in chestiuni ale situatiei actuale a culturii traditionale, ce dau de gandit. Iata cateva.

Menut Maximinianreaminteste oportun ceea ce i-a spus Franz Liszt lui Barbu Lautaru in 1847, la Iasi: „Dumnezeu te-a facut mai mare decat mine”. Semn ca ceea ce facea un lautar avea calitate si merita interesul muzical. Menut Maximinian observa ca „azi, cand muzicile se amesteca, frumusetea ritmurilor lautaresti este amenintata de invaziile de prost gust” (p.31). Nu poti sa nu-i dai dreptate.

El apara continuu valorificarea portului popular in concurenta cu moda industrializata. „Astazi, opincile sunt purtate mai putin de tarani si mai mult de artistii pe care-i admiram pe scenele tarii. La fel se va intampla si cu portul. Trebuie sa spunem da pentru portul nostru, cusut cu migala de femeile pricepute din satele noastre si nu pentru kitsch-urile din marile magazine” (p.75). Aceasta argumentare este astazi in urcare.

Menut Maximinian tine sa incheie periplul sau etnologic cu un apel adresat noilor generatii: „Mai bine sa promovam in spectacole toate structurile cantecului din viata satului, de la leagan la mormant, decat sa se astearna praful pe ele. Vine vremea in care copiii nostri vor creste fara povesti si cantece de leagan. Atunci ne vom pierde ca natie” (p.231). Este un apel grav, dar oportun. Din nefericire, pierderea ca natiune vine deja pe multe canale – de pilda, vasta emigrare, devalizarea resurselor, decidenti incapabili, lideri mediocri – dar apelul este justificat.

Se vorbeste de nevoile Bistritei-Nasaudului. intr-un interviu din volumul Frontierele etnologiei, un responsabil local declara: „Bistrita ar merita din plin un muzeu etnografic, un muzeu al satului, care sa fie amenajat pe zone si care sa prezinte toate bogatiile” (p.216). De acord. Dar de ce nu ceva mai mult? in 1997 am creat acolo Colegiul Universitar, ce vine pana azi. Era timpul ca acesta sa evolueze spre facultati. Premise materiale si umane sunt intrunite, dar trebuie organizate cu cap. Nici Bistrita-Nasaud, altfel cu traditie intelectuala, nu va capata profil doar din turism si agricultura ecologica, cum se spera, caci, intre timp, acestea le vor avea multi. Cine nu duce la capat lucrurile, ramane in margine.

Menut Maximinian este un cercetator si un argumentator informat si inteligent pentru ideea ca ceea ce numim cultura traditionala este impinsa azi in muzeu, dar am pierde daca lasam sa fie zavorata acolo. Ea poate induce moduri de comportament motivate de buna cuviinta si simt comunitar, de o frumusetate launtrica ce se alimenteaza din memoria ordinii primordiale. Menut Maximinian merita nu doar citit, ci si pastrat in minte pentru pledoaria sa pe o tema deloc inchisa. (Fragment).

<http://www.andreimarga.eu>>Andrei Marga

ADRESA: <http://crct.ro/nzOQ>